

להניח הנח ולא להניעו, אלא אם כן מניעים
ע"פ מסורת ברורה שבידם.

פרשת מקץ

שוא נח ושוא נע והמשרת לתביר

בקונטרס כללי הקריאה של מו"ר הרב יוסף עזרא זליכה שליט"א אות יו"ד, כתב בעניין השוא הנח לאחר תנועה קטנה וזה לשונו: והנה בחיריק⁸³ יש מנהגים שונים, ישנם המניעים⁸⁴ אפילו אותיות ה, ח מהגרוניות כמו "מְחִית", "תְּחִיה", "יְחִיה" ברם רוב הספרדים אינם מניעים אותם וכו' עכ"ל.

וכבר הוכיחו המדקדקים שהשוא במילים אלו הוא נח ואף אני הקטן נ"ל להוסיף ולהוכיח שהשוא לאחר חיריק-חסר אפילו עם מעמיד הוא נח מהכלל של המשרתים לתביר, כפי שהסברתי במאמר "המשרתים למלכים" על פרשת ויצא, שאם יבוא הטעם המשרת שתי הברות או יותר לפני התביר, אז יהיה המשרת שלו דרגא ואם לא אז יהיה מאריך (מרכא) ולא דרגא. והנה שוא נע והחטפים נחשבים כל אחד כהברה שלמה לעניין זה⁸⁵, לכן "כִּי־נַחֲשׁ" (דרגא) **נַחֲשׁ**

(תביר) "בראשית מד, טו) בא בדרגא כי נחשב השוא ביוז של "נַחֲשׁ" להברה אחת⁸⁶ והנון הפתוחה להברה נוספת והרי שישנם שתי הברות בין המשרת לתביר, ולכן משרת את התביר הטעם דרגא.

בחמישה עשר מקומות בתנ"ך בא דרגא כמשרת לתביר במקום מאריך (ונמנו במשפטי הטעמים להרווי"ה) ומהם "ואברהם הִיָּן" (דרגא) **הִיָּן**⁸⁷ (תביר) "

(יח, יח) וכן "לֹא" (דרגא) **לֹא** (תביר) " (ויקרא ז, לג). ואם היה השוא שלאחר חיריק עם מעמיד שוא נע הרי שלא הוצרכו אלו הַשְׁנִיִּים להיות יוצאים מן הכלל שהיו נחשבים עם החיריק לשתי הברות ומן הדין הוא שישרת הדרגא לפני התביר. אלא ודאי שגם לאחר חיריק עם מעמיד השוא הוא נח ולכן נחשב להברה אחת עם החיריק שלפניו והיה ראוי לבוא במאריך אם לא שיצא מן הכלל.

ומכאן הערה לאומרים "אֱהִיָּה אֲשֶׁר אֱהִיָּה" (שמות ג, יד) בשוא נע שיש להם

⁸³ לגבי שוא לאחר קובוץ עיין בהערות על המילה "החמדת" (כז, טו).

⁸⁴ כשוא נע.

⁸⁵ או שאפשר להחשיבו לחצי תנועה ולנסח את הכלל שאם יש הפרש של תנועה וחצי או יותר בין המשרת לתביר יהיה המשרת דרגא ולא מאריך.

⁸⁶ רק לעניין כלל זה, כאמור לעיל.

⁸⁷ השוא הוא נח ולכן כלול הוא בהברה אחת עם החיריק ולכן היה המשרת צריך להיות מאריך.

הקמץ⁸⁸ הרחב והקמץ החטוף

ישנם שני סוגי קמצים (א): הקמץ הרחב - שהוא התנועה הגדולה של הפתח (א) ונקרא כמותו⁸⁹ רק שהוא ארוך יותר במבטא, והקמץ החטוף⁹⁰ (קמץ קטן⁹¹) - שהוא התנועה הקטנה של החולם (ו) ונקרא כמותו רק שהוא קצר ומהיר יותר במבטא. היות ושני סוגי הקמצים הללו נכתבים בדיוק אותו דבר⁹², צריכים אנחנו לדעת כיצד להבחין ביניהם.

למביני דקדוק אפשר לומר שכל קמץ בהברה סגורה שאינה מוטעמת הוא קמץ חטוף והשאר קמץ רחב, אבל מן הראוי לפרש את הדברים גם לאחרים באמצעות הכללים שנתנו לנו המדקדקים הראשונים.

כל קמץ שאחריו שוא או דגש ללא טעם או מעמיד באות הקמוצה⁹³ הוא קמץ חטוף

והשאר קמץ רחב. לדוגמא "ויקרא פרעה

שם-יוסף צִפְנֹת פַּעֲנָה ויִתֶּן-לוֹ

אֶת-אֲסֵנֶת"⁹⁴ (מא,מה) קמצים אלו הם

רחבים ולא חטופים למרות השוא שאחריהם מפני המעמיד המפריד ביניהם, אבל אם לא היה מעמיד ביניהם אז הקמץ היה קמץ חטוף כמו ביד של "אלהים יִחַנְדֵּ בְנֵי"

(מג,כט).

מכאן נלמד שהשין של "שְׁמֶרְה נִפְשִׁי" (תהלים פו,ב) שב"תפלה לדוד" שאומרים לפני שיר של יום - היא בקמץ רחב מפני המעמיד אשר בה⁹⁵ (ויש חולקים וסוברים שאין שם מעמיד⁹⁶) מ"מ "שְׁמֶרְה והצילה" שבברכת השנים השין בודאי בקמץ חטוף

⁸⁸ בלא מתכוון יצא לי לכתוב את המאמר על ה"קמץ" בפרשת "מקץ" שהוא "קמץ" בחילוף אותיות...

⁸⁹ באשר למבטא הנכון של הקמץ הרחב ראה במאמר להלן על פרשת בלק.

⁹⁰ ודע כי הקמץ החטוף הוא קמץ לבדו (א) בלי שיתוף שוא עמו ואינו בסוג חטף-קמץ (א) דההוא משותף עימו שוא שדינו כשוא נע [שירי דוד דף י"ב סוף ע"ב].

⁹¹ "קמץ קטן" בלשון הראשונים הוא כינוי לצירי לכן רצוי שלא להשתמש בו עבור הקמץ החטוף.

⁹² ומדפיסים בני זמננו רחש ליבם דבר טוב לעשות הפרש ביניהם.

⁹³ אבל בחסרון טעם לבד בלא שוא או דגש אחריו הקמץ יהיה רחב כמו "וּבְרָאשֵׁי חֲדָשִׁים" (במדבר כח,יא). ולאידך גיסא קמץ חטוף במקום הטעם או המעמיד לא תמצא, ועיין לעיל בסוף דברינו על פרשת חיי-שרה בעניין הדרבן הבא עם הזקף.

⁹⁴ ומתורגם ליוונית בתרגומים קדומים Asenath (כתבתי באותיות לטיניות, המוכרות יותר מן היוניות).

⁹⁵ כדעת הרד"ק ועוד, ויש מסורה ברורה לכך שיש כאן מעמיד בשין. והיא יוצאת מן הכלל.

⁹⁶ דעה ראשונה המובאת במנחת-שי שם, וכן פוסק הגרע"י שליט"א שצ"ל עם קמץ חטוף.

שאינה יוצאת מן הכלל, והלשון מיוסד ע"פ הפסוק "שְׁמֶרְה נִפְשִׁי וְהַצִּילֵנִי" (תהלים כה,כ).

"כָּלֹ תַפְלוֹת דּוֹד בֶּן-יִשְׁשִׁי" (תהלים עב,כ) הקמץ בכף חטוף בגלל הדגש בלמד שאחריו אבל הלמד של "לִמָּה יִדְבֵּר" (מד,ז) הוא בקמץ רחב אפילו שיש דגש אחריו מפני הטעם שמפריד ביניהם (שהטעם יתיב מטעים את הלמד למרות שבא לפניו כי דרכו לבוא בראש המילה⁹⁷).

"לְשָׁבֶר-אֲכַל" (מב,ז) וכן "אֶת-כָּל-אֲכַל" (מא,מח) הקמצים חטופים מפני שאחריהם יש שואים נחים רק שלא נוהגים לכתבם, וכאילו כתוב לשָׁבֶר-אֲכַל, אֶת-כָּל-אֲכַל, אבל "כָּל עֲצֻמוֹתֵי תַאמְרָנָה" (תהלים לה,י)

שאומרים בנשמת כל-חי, הקמץ הוא רחב מפני שאין מקף ביניהם ויש טעם שמפריד בין הקמץ לשוא שבלמד⁹⁸, וגם

"מָה-הַמַּעֲשֶׂה" (מד,טו) וכן "אֲחֻטָּא-לָךְ" (תהלים קיט,יא) הקמץ הוא רחב מפני שאחריה אות (הא או אלף) נחה ונמצא שאין שוא נח לאחר הקמץ. וגם "כִּי שָׁתֵּלֶי" (בראשית ד,כה) הוא בקמץ רחב מפני המעמיד שאחרי הקמץ⁹⁹.

וכן כל וְיָקָם וְיָשָׁב וכדו' מנחי עין הפועל (כמו השורשים קום, שוב), או מהשורשים הכפולים (כמו וְיָסָב משורש סבב) לאחר אותיות אית"ן, הקמץ הראשון רחב והקמץ השני¹⁰⁰ חטוף. כי הרי הם כאילו כתובים וְיָקָם, וְיָסָב, כך שהברת הקמץ השני שבהם מסתיימת בשוא נח ואין שם הטעם.

בעבור יהיה הדבר קל לזכור נתנו המדקדקים סימן לכללים אלו "חן שמך" או "חשמןך" שהם ראשי תיבות של חיזוק (דגש), שוא, מקף, נחי עין והכפולים, בהם הקמץ הוא חטוף.

⁹⁷ עיין לעיל בפרשת חיי שרה על טעמים שאינם קונים מקומם.

⁹⁸ וכתב מהר"י צאלח בחלק הדקדוק שמות ד,יא שצריך הקורא להטעים את השופר בשין של "מי שם פה" להרחיב הקמץ שלא להחליפו במקף. כי אז לא יהיה מוטעם ויהפוך הקמץ לחטוף. עכ"ל. ולפי זה גם כאן אותו הדבר. אלא שהדברים אמורים לבני תימן וכיוצא בהם, אבל לספרדים יש מימלא הבדל בהגיה בין שני הקמצים גם בלא הארכה מיוחדת בקמץ הרחב.

⁹⁹ ע"ע בהערות על פרשת ראה על פסוק כל-הבכור (דברים טו,יט) שמילת "כל" לפעמים באה עם מעמיד ומקף והוא קמץ חטוף ע"פ המסורת.

¹⁰⁰ שבא במקום שורוק.